

HACI BEKTAŞ-I VELİ VE TUNCELİ

Ahmet TURAN

«Saadetlü yarin nazar kıldığı
Elleri var Hacı Bektaş Veli'nin
Horasan'dan sökün edüp geldiği
Yolları var Hacı Bektaş Veli'nin.»
(Âşık Veli)

Büyük Türk Mutasavvıfı Hacı Bektaş-ı Veli için, her yıl, 16-18 Ağustos tarihleri arasında düzenlenen anma törenlerine, yurdun çeşitli yörelerinden «can»ların iştirak etmesinin yanı sıra, «Bakan» düzeyindeki «resmî» sıfatlı zevatın da son zamanlarda, bu merasimlerde yer alması, oldukça sevindirici bir gelişmedir.

Anadolu Türk milli birliğinin ve bütünlüğünün sembolü olan Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli; Alevisiyle, Sünnisiyle her Türk'ün kalbinde taht kurmuş bir erendir. Hacı Bektaş-ı Veli'nin üç halifesinin gömülü bulunduğu TUNCELİ ilimizden de her sene Nevşehir'in Hacıbektaş ilçesine, gerek tertiplenen anma törenlerine katılmak ve gerekse Hazreti Pir'in türbesine yüz sürmek için, «seyyid»ler nezaretinde kalabalık heyetlerin gittiğini bilmekteyiz.

Tunceli insanı için Hacı Bektaş-ı

Veli, herşey demektir. Çünkü Tuncelili yurttaş, Hacı Bektaş-ı Veli'yi kendinden bilmekte, kendisi ile aynı soydan olduğuna inanmakta, bu sebeple, onu «rehber» bilmekte, «pir» kabul etmektedir.

Asıl adı, Seyyid Muhammed bin İbrâhim Atâ olan Hacı Bektaş-ı Veli, Horasan'ın Nişâbûr şehrinde (bir rivayete göre, 1281 yılında) doğdu. Daha 24 yaşında iken Anadolu'ya geldi ve adına izafeden kurduğu «Bektaşilik» tarikatını tanıtmaya ve yaymaya başladı.

Çoğunluğu Alevi-Bektaşî tarikatını benimsemiş bulunan Tunceli (Dersim)'de yerleşik aşiretlerimiz de kendilerinin «Horasan»dan geldiklerini söylemektedirler. Yaklaşık olarak 1300'lü yıllarda, Horasan'dan Tunceli'ye göç ettikleri söylenen bu aşiretlerden başlıcaları şunlardır: Şeyh Hasan, Kureyşan, Hormek, İzoli, Şadyan, Karsan, Millan ve Bamasur.

Tuncelili entellektüellerden M. Nuri Dersimî, konu hakkında şöyle bir açıklamada bulunmaktadır:

«Horasan'dan Dersim'e gelen bu aşiretler ve halifeleri, Aleviliği neşretmeye başlamışlardı. Dersim'de Eba Müslim-i Horasanî, ehli keramet sayılarak, kitabı tevatüren okunmaktadır. Bununla beraber, Hazreti Ali evlâtlarından 8'inci imam olan İmam Rıza'nın neslinden Hacı Bektaş Veli de, 680 hicride Emevilerin tazyikinden dolayı Horasan'dan Orta Anadolu'ya iltica etmek üzere Erzincan'dan geçmiş ve Dersim'e kendi tarafından bazı halifeler göndermişti. Bu halifeler de, Dersim'de intişar etmekte olan Aleviliği Bektaşilik ünvanıyla adlandırmak için propagandaya başlamışlardı.»¹

Bizzat Hacı Bektaş-ı Veli tarafından Bektaşiliği yaymakla görevlendirildikleri söylenen halifelerin ise; «Ağu İçen», «Derviş Cemal» ve «Sarı Saltuk»² oldukları iddia edilmektedir. Bugün Tunceli ilimizde bu üç isimle anılan kalabalık aşiretler bulunmaktadır. Ki bunlar kendilerini bu üç Bektaşî-Türk halifesinin torunları olduklarını övünçle söylemektedirler. Hattâ, AĞU İÇEN BABA'nın, bizzat Hacı Bektaş-ı Veli ile birlikte Horasan'dan geldiği de yine Tuncelilerce ifade edilmektedir.

«Horasan» motifi, büyük Alevi derişlerinden Abdal Musa'nın bir deyişinde şöyle işlenmiştir :

«Kim ne bilir bizi nice soydanuz,
Ne zerre ottan, ne hod sudanuz.
Bize meftûn olan marifet söyler,
Biz Horasan mülkündeki boydanuz.»³

Tunceli'nin Koçgiri Aşireti'nden olan meşhur Koçgirili Alişir'in şu manzumesi de, Tunceli Zazalarının aslen HORASAN'lı olduklarını teyit eden güzel bir örnektir :

«Bismillah diyelim Hak'tan inayet,
Tâ ezel mazharı ihşanı Dersim,
Muhammed Mustafâ, şah-ı velâyet,
On iki İmam'ın lisanı Dersim.
Ceddimiz Şeyh Hasan, Şah-ı Horasan,
Himmeti bizlere olmuş sayebân,
İkilik perdesin atalım heman,
Birlik makamıdır zamanı Dersim.»⁴

Hacı Bektaş-ı Veli tarafından Tunceli'de görevlendirildikleri ileri sürülen «halife»lerden olan «Ağu İçen»in asıl adının «SEYYİD MENÇEK-İ İRFANÎ» olduğu, ayrıca «KARADONLU CAN BABA» adı ile de yâdedildiği bazı kayıtlardan anlaşılmaktadır.

Ağu İçen Baba'nın türbesi, Tunceli ilimizin Hozat ilçesine bağlı Karabakır (Bargini) köyündedir.

Merhum Nazmi Sevgen tarafından bizzat yerinde yapılan tesbitlere göre; türbe, taştan yapılmıştır. Kapılarındaki eşikler, ziyaretin çokluğundan aşınmıştır. Ziyaretgâh kısmına girince, sağdan yanyana üç mezar görülür. Mezarlar tamamıyla taşandır. Üzerlerinde yeşil bezler örtülüdür. Mezarlardan ikisinde kitabe vardır. Fakat el temasından, yazılar silinmiş ve üzerlerine sürülen kireçlerin boşlukları doldurması, okunmalarını tamamen zorlaştırmıştır. Mezar taşlarının baş taraflarında hâkkedilmiş yedişer köşeli birer yıldız vardır.⁵

Nevşehir'deki Hacı Bektaş-ı Veli'nin dergâhındaki «Üçler Çeşmesi»nin de «yıldız» motifleri ile süslenmiş olduğunu belirtelim.

Ağu İçen Baba'nın pekçok kerametleri halk arasında yaygın bir şekilde anlatılmaktadır :

Bir keresinde, yedi gün yedi gece yanan bir fırına kapatıldığı, fırının kapağı açıldığında, Baba'nın bir deste kır çiçeği ile gülümseyerek fırından çıktığı; bir başka sefer, günlerce su kaynayan bir kazana atıldığı, bundan da sağ salım çıktığı ve bu olaydan sonra «Karadonlu Can Baba» adını aldığı, son olarak Diyarbakır'da kendisine ağü (zehir) içirildiği ve Baba'nın zehiri bal edip parmaklarından akıtacağı, bunun üzerine artık rahat bırakıldığı, adına da «AĞU İÇEN» denildiği ve ayrıca kerametlerinden ötürü «kırklar»m başı seçildiği, söylenmektedir.⁶

Ağu İçen Baba, Tunceli yöresinde böylesine şöhret sahibi olmuş ermiş bir kişidir.

Ağu İçen ocağına hastalar, deliler, şaşılar, çocuğu olmayan kadınlar, kıs- metlerinin açılmasını isteyen kızlar gi- der, dileklerde bulunurlar. Ziyaret vak- ti, genellikle Cuma gecesidir. Ziyaret- ler daha çok Eylül ve Ekim aylarında yapılır. Ziyarete gidenler mutlaka kur- ban keser. Türbede mum yakılır. Du- rumu iyi olanlar fakir-fukaraya sada- ka verirler.

Türbenin yanında yarım metre ka- dar derinlikte bir kovuk vardır. Bura- dan elle alınan toprak, doğurması ni- yaz edilen kadına suda karıştırılarak kırk gün içirilir. Trbeye gelen ve doğurması niyaz edilen kadınların sonra- dan doğurdukları iddia edilmektedir.

Suluca Karahyk (Hacıbektaş)'de- ki Hacı Bektaş-ı Veli dergāhının «Kıık- lar Meydanı»nda meşhur Baba Resl' - n mezarının yanında da bir yığın top- rak bulunurdu. Bunu da çocuğu olma- yan kadınlara suda eriterek iirirlerdi. Dergāh civarındaki «ilehane Bağı» denilen derenin yatağından getirilen bu toprağa, «gevher toprak» derlerdi. Bununla, toprak yeme adetinin ekser Alevi - Bektaşli ocaklarına ait bir hu- susiyet olduğunu anlıyoruz.

Ağu İçen Baba ocağında bir de «niyet boynuzu» vardır. Bu, bir geyik boynuzudur. ocuğu olmasına niyet edenler, boynuzu birer bez başlar. Ge- yik motifinin Türk mitolojisindeki ye- rini ve önemini biliyoruz. Gerek bu motifin ve gerekse başka motiflerin Tunceli folklorundaki durumları ile mukayese edilerek, ortak hususiyetle- rin tesbitine gidilmesi, konunun ehem- miyeti açısından elzemdir.

1. M. Nuri Dersimi, Dersim Tarihi, İstanbul 1979, s. 30.
2. «Sarı Saltuk» ile ilgili olarak daha önce bir yazımızda geniş bilgi ve- rilmiş idi. Bk. Ahmet Turan, «Tun- celi'de Türkistanlı Dir Derviş : Sarı Saltuk», Tanıtım dergisi, Sayı : 129, s. 19-21, (Nisan 1990).
3. M. şerif Fırat, Doğu İlleri ve Varto Tarihi, Ankara 1983, s. 46.
4. Naşit Uluğ, Tunceli Medeniyete Açılıyor, İstanbul 1939, s. 50.
5. Nazmi Sevgen, Zazalar ve Kızıl- başlar, İstanbul 1946, s. 251.
6. Yusuf Gl, Tunceli'de şavaklılar, Ankara 1976, s. 63, 64.